

А.В. БОДЮК,

к.е.н., с.н.с., в.о. завідувача кафедри, Київський університет управління та підприємництва

Обґрунтування сутності фіскальної плати за користування надрами

Дано обґрунтування правових положень щодо сутності та застосування надро–ресурсних і фіскальних понять, фіскальних платежів за господарське використання надр із врахуванням права власності на них народу.

Ключові слова: надра, корисні копалини, власність, надрокористування, доход, фіскальний платіж.

А.В. БОДЮК,

к.э.н., с.н.с., и.о. завкафедрой, Киевский университета управления и предпринимательства

Обоснование сути фискальной платы за пользование недрами

Дано обоснование правовых положений относительно сути и применения надро–ресурсных и фискальных понятий, фискальных платежей за хозяйственное использование недр с учетом права собственности на них народа.

Ключевые слова: недра, полезные ископаемые, собственность, недропользование, доход, фискальный платеж.

A.V. BODYUK,

c. e. s., s. r. w., head of department of the Kiev management and entrepreneurship

A ground of essence of the fiscal pay for using of subsoil

The substantiation of the legal provisions regarding the nature and application of subsoil and resource and fiscal terms, fiscal payments for the economic use of mineral resources taking into account the ownership of these people.

Keywords: subsoil, mineral resources, propert, subsoil users, profit, fiscal payment.

Постановка проблеми. Як народногосподарську частину земної кори слід називати її надра. Вони за ст. 1 Кодексу України про надра розташовані під поверхнею суші та дном водоймищ, яка простягається до глибин, доступних для геологічного вивчення та освоєння [2].

Одним із найбільш вагомих для народного господарства складових надр є корисні копалини, оскільки вони являють собою мінеральні утворення земної кори, що багаті за хімічним складом і фізичними властивостями та придатні для використання в матеріальному виробництві.

Перспективність використання надр для суспільства, зокрема економіки країни, науки, підвищення добробуту народу, визначається їм притаманними специфічними особливостями як джерела народного багатства, ресурсів виробництва, в тому числі енергетичних, місця буття підземних організмів, наявності підземних просторів, придатних для різного використання за потребами, офіційно встановленими державою.

Існує точка зору, що надра є основним знаряддям виробництва при видобуванні корисних копалин. Але ж знаряддя у класичному розумінні – це те, чим діють на предмет праці. А, наприклад, корисні копалини, як складові надр, якраз належать до предметів праці.

Надра є і територіально–просторовим базисом для використання підземних об'ємів для розміщення підземних складів, прокладання газових і нафтових трубопроводів, спорудження газових і нафтових сховищ, прокладки ліній метрополітену, захоронення шкідливих речовин, підземного скидання стічних вод. Підземні обсяги простору застосовуються для наукових, військових потреб, для створення лікувальних закладів тощо. Але основною народногосподарською цінністю надр є глобальність застосування їхніх ресурсів в економіці країни, її регіонів, важливість як фактора і важелів у політичних відносинах й найбільша місткість як джерела сировинних ресурсів.

Як відомо, у Радянському Союзі криза, що розпочалася в мінерально–сировинному комплексі, сприяла роз-

валу всієї економіки, а разом з іншими факторами, зокрема суб'єктивними, треба вважати, сприяла і розпаду його як країни. На теренах України криза йшла протягом 10–15 років і була стабілізована тим же мінерально–сировинним комплексом [10, с. 57].

Досконалість економічного механізму управління господарським надрокористуванням об'єктивно впливає на стан економіки будь–якої країни.

Тому за тенденцій постійних змін показників ринку мінеральної сировини та закономірного зростання витрат на її видобування завжди є потреба удосконалення економічного механізму управління надрокористувачами з тим, щоб їхня діяльність відповідала національним інтересам у вирішенні завдань економічного задоволення потреб народу в життєвих ресурсах, сталого розвитку вітчизняного мінерально–сировинного комплексу та вирішення проблем екологічної політики держави.

У числі важливих складових цього механізму вагоме місце належить платежам за використання надр для видобування корисних копалин. Оскільки саме на них покладено такі функції, як наповнення коштами місцевих бюджетів, централізації частки доходу надрокористувачів державою на основі уособлення права власності на надрові ресурси, вирівнювання економічних умов господарювання видобувних підприємств, заохочення їх до раціональнішого надрокористування.

Зокрема, недосконалість існуючої системи платежів за користування надрами в Україні призводить до негативних наслідків. Так, гірничу ренту концентрують в основному надрокористувачі. Вони являють собою, як правило, приватні підприємства. До речі, за даними Держстату України, в Україні кількість гірничодобувних підприємств з недержавною формою власності, що добувають металічні та неметалічні корисні копалини, приблизно на рівні 97%. Число приватних підприємств, що добувають горючі корисні копалини, становить близько 75% [10, с. 59]. Отже, доходи від даної надро–ресурсної власності практично накопичуються у приватних надрокористувачів.

Далі, з ліквідацією збору за геологорозвідувальні роботи, виконані за рахунок державного бюджету, геологічна галузь лишилася «власного» джерела фінансування. В результаті знизилася обсяги геологічного вивчення надр підприємства перейшли на скорочений робочий тиждень тощо.

Тому складною правовою проблемою є створення законодавчої бази, що дозволяє досягнути об'єктивності в нарахуванні доходів від користування надрами, направлення цих доходів конституційному власнику надр та на розвиток геологічної галузі.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Дослідженню проблем мобілізації доходів держави від надрокористування, зокрема у формі ренти, присвячені праці науковців: І.Д. Андрієвського, О.Б. Боброва, О.М. Вітенка, М.Д. Красножона, Б.І. Малюка, В.В. Матюхи, В.С. Міщенко та ін. В їхніх наукових працях проводяться дослідження механізмів справляння платежів за користування надрами, зокрема рентних, у рамках економічного механізму управління надрокористуванням у тій чи іншій мірі й проблем з позицій його законодавчого регулювання. Так, О.Б. Бобров, М.Д. Красножон, Б.І. Малюк висвітлюють питання нормативно-правового забезпечення геологорозвідувальної галузі за кордоном [7, с. 57–140].

Але питання на предмет вдосконалення правових положень, зокрема понятійного апарату, відповідно товарно-грошових відносин між державою і власниками надр ґрунтовно ними не розглядаються.

Провівши дослідження динаміки показників з використанням поліноміальних трендів, науковці зробили висновок, що зі зниженням фіскального навантаження зростали фізичні обсяги видобування корисних копалин. А з підвищенням нормативів плати за користування надрами обсяги їх видобування падали. До 2002 року в Україні застосовувалися стабільні нормативи збору за геологорозвідувальні роботи, виконані за рахунок державного бюджету, та рентної плати. В розрахунках плати до нормативів плати за користування надрами для видобування корисних копалин застосовувалися понижувальні коефіцієнти. Такі важелі сприяли нарощенню на 14% фізичних обсягів видобування корисних копалин. Але після 2002 року держава відмінила понижувальні коефіцієнти та щорічно підвищувала розмір нормативів, що призвело навіть економіку країни до тупикового стану [10, с. 57].

Таким чином, на наш погляд, за наукову проблему слід визнати обґрунтування сутності доходів держави від організованого нею господарського використання надр з врахуванням конституційного права власності народу на надра.

Метою статті є обґрунтування фіскальних платежів за господарське використання надр із врахуванням права власності на них народу.

Виклад основного матеріалу. Право на експлуатацію надр для видобування корисних копалин належить до поширених видів права на надрокористування, установлене Кодексом України про надра та Цивільним кодексом України.

Його суб'єктами є, як правило, гірничодобувні підприємства різних форм власності, а об'єктами – ділянки надр у межах гірничого відводу. Суб'єкти права користування надрами для видобування корисних копалин мають право експлуатувати надра за тією метою, для якої вони надані відповідно до офіційно виданих дозвоільних документів.

Основними видами платежів за користування надрами у світовій видобувній промисловості є бонуси, роялті, орендна плата та рента.

В Україні засади, вихідні положення щодо управління використанням надр, їх корисних копалин зафіксовані у Податковому кодексі України (ПКУ), Кодексі України про надра (Кодекс) та Цивільному кодексі України. За ст. 28 Кодексу «Плата за користування надрами» користування надрами є платним, крім випадків, передбачених ст. 29. Плата справляється за користування надрами в межах території України, її континентального шельфу і виключної (морської) економічної зони у вигляді:

- 1) плати за користування надрами для видобування корисних копалин;
- 2) плати за користування надрами в цілях, не пов'язаних із видобуванням корисних копалин;
- 3) рентної плати за видобуток нафти, природного газу і газового конденсату (справлялася);
- 4) збору за видачу спеціальних дозволів на користування надрами.

Плата за користування надрами та рентна плата за нафту, природний газ і газовий конденсат встановлюються ПКУ. Запроваджена і плата за користування надрами відповідно до угоди про розподіл продукції, що справляється відповідно до Закону України «Про угоди про розподіл продукції».

За ст. 31 «Розподіл плати за користування надрами» Бюджетного кодексу України плата за користування надрами зараховується до державного і місцевих бюджетів. Це положення необхідно уточнити, оскільки, наприклад, конкретні платежі можуть зараховуватися до одного з названих бюджетів.

Система платежів за користування надрами для видобування корисних копалин в Україні, що була встановлена законами України, базувалася на сукупності адвалерних ставок, тобто відсоткових ставках нарахування плати від вартості видобутих корисних копалин, що видобувається в Україні, для кожного їх виду. Тобто нараховувалися відсотки вартості одиниці об'єкта оподаткування. З 1 липня 2012 року адвалерні ставки були замінені на базові нормативні платежі, що встановлювалися за одиницю видобутих або погашених запасів корисних копалин. Ці платежі являли собою фіксовані вартісні показники одиниці об'єкта оподаткування [10, с. 57].

Динаміка змін нормативів плати за користування надрами для більшості видів корисних копалин мала тенденцію до зростання. Тому в Україні були, є і залишаються проблеми з розширення геологічного вивчення надр і видобування корисних копалин. Оскільки зростання нормативів призводить до підвищення фіскального навантаження на надрокористувачів, їх збіднення, а тому і скорочення надрокористування і як джерела його фінансування.

У зарубіжних країнах метою гірничого оподаткування є досягнення таких двох результатів, як збільшення доходів, контроль поведінки платників податків. Застосовуються такі стимули: перенесення витрат на розвідку на майбутні доходи; вилучення витрат на екологію, рекультивацию, закриття; знижка на виснаження (рідко) та ін. [7, с. 129–132].

Існуюча система платежів за користування надрами як елемент економічного механізму управління фондом надр не стимулює розробку родовищ корисних копалин, що ха-

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

рактизуються складними гірничо-геологічними умовами видобування. Наприклад, при видобуванні підземним способом залізної руди багаті з глибини 450 м і при підтвердженні запасів руди на цій самій ділянці, тільки на глибині 870 м. За таких умов значно збільшуються витрати на 1 т товарної продукції і відповідно зменшується рентабельність, а при сезонному коливанні цін вона взагалі може бути від'ємною [10, с. 59]. Однією з причин є недосконалість методик обчислення фіскальних платежів за користування надрами для видобування корисних копалин.

В основу обчислення цих платежів покладені обсяги видобування корисних копалин або погашення їхніх запасів та нормативи (ставки) відрахувань від цих показників. Нормативи можуть коригуватися залежно від факторів, зокрема умов видобування, передбачених державою з метою сприяння зростання видобування або надходження платежів до бюджетів.

За статтею 263.6.9. ПКУ розрахункова вартість одиниці відповідного виду видобутої корисної копалини (Цр) обчислюється за формулою:

$$Цр = \frac{Вмп + (Вмп * Крмпє)}{Вмп},$$

де *Вмп* – витрати, обчислені згідно з ПКУ (у грн);

Крмпє – коефіцієнт рентабельності гірничодобувного підприємства, обчислений у матеріалах геолого-економічної оцінки запасів корисних копалин ділянки надр, затверджених Державною комісією України по запасах корисних копалин (десятьковий дріб);

Вмп – обсяг (кількість) корисних копалин, видобутих за звітний період [6, с. 324].

На наш погляд, дана формула не об'єктивно відображає вартість одиниці видобутої корисної копалини. Цю вартість необхідно визначати за складовими по даним бухгалтерського обліку.

Якщо за ст. 263.6.9 для корисної копалини ставка плати (Свнз) встановлена у відносних показниках (відсотках), то сума плати за користування надрами для її видобування в межах однієї ділянки надр за звітний період обчислюються за такою формулою:

$$Пзн = Vф * Вкк * Свнз * Кпп,$$

де *Vф* – обсяг (кількість) відповідного виду видобутої корисної копалини у звітному періоді (в одиницях маси або об'єму);

Вкк – вартість одиниці відповідного виду видобутої корисної копалини, обчислена згідно з пунктом 263.6 цієї статті;

Свнз – величина ставки плати за користування надрами для видобування корисних копалин, встановлена в пункті 263.9 цієї статті;

Кпп – коригуючий коефіцієнт, встановлений у пункті 263.10 цієї статті [6, с. 324].

Оскільки показник *Вкк* оцінюється не об'єктивно, тому за даною формулою також не об'єктивно визначається сума плати за користування надрами.

Недоліки тільки приведених формул не дозволяють об'єктивно встановити й наступний показник: доход народу як власника надр.

Відповідно до ст. 4 Кодексу України про надра в межах території України, включаючи підземний простір і корисні ко-

палини, які містяться в надрах, енергетичні та інші ресурси є виключною власністю народу України і надаються тільки в користування. Тому і платіж за користування надрами для видобування корисних копалин необхідно сформувати і як платіж народу. Він, по суті, має бути названий доходом народу, а не рентою, як його названо у новому ПКУ.

Надра тісно поєднані із землею, тобто як єдине ціле. Це поєднання простежується в тому, що надра виступають безпосереднім продовженням земельної території. Тому надкористувачі водночас вносять плату за землю. Плата за землю також названа рентою. Хоча поняття ренти має інше наукове визначення.

Висновки

Як показали дослідження, немає стабільності в методиках і ставках нарахування платежів за користування надрами для видобування корисних копалин. Існуюча система платежів за користування надрами як елемент економічного механізму управління вітчизняним фондом надр не створює дієві стимули для розвитку розробок родовищ корисних копалин, особливо зі складними гірничо-геологічними умовами видобування.

Фіскальні платежі за господарське користування надрами необхідно методологічно обчислювати як доход народу від користування суб'єктами господарювання його власними надрами. Новації щодо зміни назви плати за користування надрами на рентну плату за користування надрами, аналогічно плати за землю, науково не обґрунтовані, тому потребують відміни на законодавчому рівні.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.96. – К.: Велес, 2006. – 48 с. (зі змінами).
2. Про надра: Кодекс України від 27.07.94 № 132/94-ВР (зі змінами і доп.).
3. Про державну геологічну службу України: Закон України від 04.11.99 № 1216-XIV (зі змін і доп.).
4. Положення про Державну службу геології та надр України: затв. Указом Президента України від 06.04.2011 № 391/2011.
5. Закон України «Гірничий закон України» від 06.10.99 № 1127-XIV (зі змін і доп.).
6. Податковий кодекс України. – К.: Вісник Міністерства доходів і зборів України, 2014, січень, № 2–3. – 430 с.
7. Малюк Б.І., Бобров О.Б., Красножон М.Д. Надкористування у країнах Європи і Америки: Довідникове видання. – К.: Географіка, 2003. – 197 с.: іл. 90. – Бібліогр: С. 196–197.
8. Сучасний тлумачний словник української мови: 50000 слів / За ред. д-ра філол. наук, проф. В.В. Дубічинського. – Х.: ВД «Школа», 2006. – 832 с.
9. Вітенко О., Коваленко Г. Плата за користування надрами / Вісник податкової служби. – 2012. – № 14. – С. 18–19.
10. Матюха В.В., Андрієвський І.Д. Платежі за видобування корисних копалин в Україні: історичний і методологічний аспекти питання // II Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання моніторингу і наукового супроводження надкористування та геологічної експертизи «Геомоніторинг-2014», 7–13 вересня 2014 р. – С. 55–62 / http://geonews.com.ua/userfiles/files/matiuha_andrievsky_2014.pdf